

ЗВОРОТНА ДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ В ЧАСІ

Дослідження питання зворотної дії кримінального закону був і залишається одним з найважливіших інститутів в кримінальному праві, що у певній мірі є закономірним, адже зворотна дія кримінального закону є тією функціональною особливістю закону, яка направлена безпосередньо на захист прав, свобод і інтересів людини та громадянина, що знаходить своє вираження під час вирішення питання застосування закону, яким визначається покарання, суспільна небезпека діяння тієї чи іншої особи, помилкове застосування якого може призвести до помилок в кримінальному процесі і невірному покаранні осіб, що є неприпустимим.

Зворотна дія кримінального закону знаходиться у розробці науковцями вітчизняного та зарубіжного права вже досить довгий період часу, результатом чого є наявність чималої кількості робіт, присвячених цьому питанню, проте дискусія стосовно певних аспектів зворотної дії залишається і до тепер. Розгляду питання зворотної дії кримінального приділили увагу: Ю. В. Александров, В. Б. Боровиків, О. О. Житний, В. В. Кузнецов, І. Я. Козаченко, О. С. Капінус, І. І. Митрофанов, П. С. Матишевський, Ю. А. Понаморенко, В. М. Трубникова, А. Е. Якубов та інші.

Зворотна дія кримінального закону являє собою фундаментальну складову його дії в часі, без якої існування кримінального закону не здається можливим, про що свідчить наявність в законодавстві більшості сучасних демократичних країн світу можливості зворотної дії кримінального закону, яка закріплена лише за такими кримінальними законами, які пом'якшують чи скасовують кримінальну відповідальність. Тим не менше, попри таку практично одностайність з цього питання, і в загальній теорії права, і в науці кримінального права досі, як правило, залишається поза увагою питання про юридичне обґрунтування зворотної дії кримінального закону [З с. 142].

Загалом, сформульовані в літературі підходи до обґрунтування зворотної дії кримінального закону можна звести до двох основних груп. Перша група аргументів на її користь полягає в тому, що надання зворотної дії більш м'яким кримінальним законам вважається вираженням гуманізму, милосердя чи справедливості держави, її піклуванням про права людини тощо. Це, так би мовити, морально-етичний підхід до обґрунтування зворотної дії кримінального закону та визначення того, що саме більш м'які кримінальні закони повинні її мати. Друга група висловлених в літературі аргументів стосується проблеми доцільності при застосуванні нового закону із зворотною дією (теж, як правило, більш

м'якого). Такий підхід до обґрунтування зворотної дії кримінального закону слід, очевидно, назвати прагматичним [3, с. 142–143].

Проведення подальшого аналізу досліджуваного питання має за необхідність встановити визначення зворотної дії кримінального закону.

В Кримінальному кодексі зворотній дії кримінального закону присвячена ст. 5, де в частині 1 зазначається, що Закон про кримінальну відповідальність (далі Закон), що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотню дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість. Ч. 2 ст. 5 вказує на те, що Закон, що встановлює злочинність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі, а ч. 3 ст. 5 зауважує на тому, що Закон, який частково пом'якшує відповідальність, а частково її посилює, має зворотню дію в часі лише у тій частині, яка пом'якшує відповідальність. Особливу увагу слід звернути на ч. 4 в якій закріплено положення про те, що в випадку, якщо після вчинення діяння, Закон змінювався декілька разів, зворотню дію має той, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи.

Так, в розвиток положень, зазначених в ст. 5 Кримінального кодексу, Конституційним судом України було прийнято ряд рішень, які розтлумачили вказані положення таким чином, а саме рішення від 19 квітня 2000 р. у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень ст. 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотню дію кримінального закону в часі) зазначено, що суть зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів «полягає в тому, що їх приписи поширюються на правовідносини, які виникли до набрання ними чинності, за умови, якщо вони скасовують або пом'якшують відповідальність особи». Крім того, «дія закону... не може поширюватися на правовідносини, які виникли і закінчилися до набрання чинності цим законом» (Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа про податки) від 5 квітня 2001 р. [2])

Таким чином, виходячи з викладеного, відповідно до ч. 1 ст. 5 зворотна дія закону про кримінальну відповідальність в часі – це поширення нового кримінального закону, яким скасована злочинність діяння, пом'якшена кримінальна відповідальність, на осіб, які вчинили відповід-

не діяння до набрання таким законом чинності. Так як норми статті вирішують колізійні ситуації, пов'язані зі зворотною дією закону про кримінальну відповідальність вони мають темпоральний характер.

Окрему увагу слід звернути на те, що ст. 5 Кримінального кодексу, в свою чергу, прийнята в розвиток положень ст. 58 Конституції України: «Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи», де в ч. 2 також зазначено, що «Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення». Так, спираючись на зазначене в ч. 1 ст. 58 Конституції України і ст. 5 Кримінального кодексу, можна зробити висновок, що закони такого характеру є ретроактивними.

Отже, в ситуації коли, під час вчинення злочину діяв один закон, за яким повинна була наступати кримінальна відповідальність, а на час провадження по справі діє інший закон з цього приводу, або кримінальна відповідальність за скоєне діяння взагалі відмінена, треба послідовно керуватися та застосовувати ст. 58 Конституції та ст. 5 Кримінального кодексу України.

Частина 2 ст. 5 КК за своїм змістом протилежна ч. 1 цієї ж статті. Відповідно до ч. 2 даної статті і на підставі ч. 1 ст. 58 Конституції України всі інші закони про кримінальну відповідальність, крім тих, що усувають злочинність діяння, пом'якшують кримінальну відповідальність, не мають зворотної дії в часі. Положення даної частини статті побудовані виходячи з принципу гуманізму, і пов'язано це з тим, що людина, вчиняючи злочин, керується тим ступенем суспільної небезпеки його діяння, який закріплений у санкції статті на момент вчинення посягання. Найбільшої актуальності набуває таке положення, у випадку коли, діяння на момент його вчинення взагалі не вважалося злочином.

Тобто, у випадках, коли закон, який діяв раніше, був більш м'який, то він і повинен застосовуватися до випадків, що мали місце на час його чинності, незважаючи на той факт, що цей закон вже відмінено і діє новий жорсткіший закон. Таку особливість закону називають ультра активністю [4 с. 27].

Іноді проблема зворотної дії закону про кримінальну відповідальність ускладнюється тим, що він частково пом'якшує кримінальну відповідальність, а частково її посилює. У подібних випадках зворотну дію мають тільки ті положення закону про кримінальну відповідальність, що пом'якшують кримінальну відповідальність, і не мають такої всі інші положення. Наприклад, умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, відповідно до КК 1960 р. каралося позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років (ч. 3 ст. 101), а за КК 2001 р. карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років

(ч. 2 ст. 121). На підставі ч. 3 ст. 5 новий КК має зворотню дію тільки в частині зниження верхньої межі покарання. Отже, особі, яка вчинила даний злочин до 1 вересня 2001 р., може бути призначене покарання в межах від п'яти до десяти років позбавлення волі [2].

Зважаючи на зазначене вище, можна зробити висновок, що у вітчизняному законодавстві існують добре регламентовані норми матеріального та процесуального права, що упорядковують діяльність, пов'язану зі зворотною дією кримінального закону в часі, що є, безумовно, великим плюсом для нього, проте не дивлячись на це досягнути однастайності в питанні обґрунтованості та доцільності застосування нового закону із зворотною дією науковці так і не спромоглися, поділившись у своїх думках. Підбиваючи підсумок, зазначимо, що вітчизняне законодавство є перспективним та знаходиться в процесі реформації, а це дає надію на його покращення в майбутньому.

Література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.
3. Пономаренко Ю.А. Чинність і дія кримінального закону в часі: Монографія. – К.: Атіка, 2005. – 288 с.
4. Александров Ю.В. Кримінальне право України: Заг. частина: Підруч. для студ. виш. навч. закл. / Ю. В. Александров, В. А. Клименко. – К.: МАУП, 2004. – 328 с.

УДК 343.22.1

КОНЧЕНКО Неля

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ

З історичної точки зору сутність злочину визначається порушенням існуючих соціальних цінностей, досягання на пануючі соціальні відносини, на права та охоронні інтереси фізичних і юридичних осіб.

Правопорушення – це суспільно небезпечне винне протиправне діяння деліктоздатного суб'єкта, за яке чинне законодавство передбачає юридичну відповідальність.

Криміналізація – це законодавче визнання тих чи інших діянь злочинними, встановлення за них кримінальної відповідальності.

Декриміналізація – це діяння, характер і ступінь суспільної небезпечності яких не потребує жорсткого реагування, мають бути переведені до категорії адміністративних правопорушень або взагалі виключені з кола правопорушень. Декриміналізація – це процес, зворотний криміналізації.